

Lukeš, Pavel

Carl Schmitt

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická.
1999, vol. 48, iss. B46, pp. [89]-100

ISBN 80-210-2314-7

ISSN 0231-7664

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/106466>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PAVEL LUKEŠ

CARL SCHMITT

Jestliže se každý, kdo se chystá psát o určitém tématu, ocitá v pochopitelných nesnázích pramenících z nutnosti informovat stručně, ale současně srozumitelně a především bez opominutí podstatných rysů, pak v tomto případě přistupuje několik přitěžujících okolností. Tou první je fakt, že jen počet děl Carla Schmitta (publikoval ostatně v rozmezí sedmi desetiletí) řazených k těm významným se blíží číslu dvacet. Tou druhou pak skutečnost, že v češtině jsme si i přes jejich mnohdy zásadní dopad doposud nemohli přečíst ani jedno, a tak autor zůstává i pro velkou část filosofické obce postavou buď neznámou nebo mytickou. Tento mytický opar souvisí s třetím faktorem komplikujícím výklad Schmitta: jeho sporná minulost, ve které najdeme zapletení se s nacismem mnohem zásadnějšího charakteru, než u takového Martina Heideggera. Je proto namístě se v této souvislosti ptát: kolik je vlastně Schmittů, rozumějme: znamenal přechod na pozice nacismu v jeho díle přelom (bezesporu nelichotivé hodnocení), nebo se dá naopak i po roce 1933 vysledovat kontinuita jeho myšlení (bezesporu ještě horší)? Aby toho nebylo málo, můžeme do seznamu těžkostí uvést ještě to, že přes jisté opakování se témat je rozsah jeho záběru poměrně široký: od rané kritiky státoprávního pozitivismu přes kritiku kultury, problematiku suverenity státu, otázku „velmocenského prostoru“ a mezinárodních vztahů až k otázce možnosti politického jednání ve formalizovaném technickém světě.

Se všemi uvedenými komplikacemi si bude muset poradit následujících několik málo stránek. Přesto ještě jedna otázka úvodem: není zatím uvedené líčení Schmitta — včetně oné číslovky — poněkud nekritické, co se jeho významu týče? Schmitt platí za ukázkový příklad autora, který je mnohem více vlivný než obecně známý, ne tak dokonce populární. (Na druhé straně je třeba upřesnit, že jeho význam — možná neprávem — podstatnou měrou nepřekročil hranice Německa.) Přehodme proto obvyklý sled líčení a věnujme pár řádek současnému vlivu a recepci Carla Schmitta.

Jen během několika posledních málo let o něm v Německu vyšly tři monografie. Zatímco ta první z roku 1993 (Dirk van Laak) měla 331 stran, o rok později (Günter Meuter) se objevila kniha s 553 stranami a následujícího roku (Andreas Koenen) jsme se dočkali titulu o 991 stránkách. Samozřejmě to, že se

o někom píšící tlusté spisy, ještě nemusí, stejně jako prve uvedených dvacet knih, říkat nic o důležitosti autora. I nezúčastněnému pozorovateli je ovšem zřejmé, že aktuálnost jisté části Schmittova díla v souvislosti s uplynulým desetiletím evropských dějin citelně vzrostla. Zcela jasně to ukazuje například Helmut Quaritsch, který se ve své knize *Pozice a pojmy Carla Schmitta*¹ snaží aktualizovat Schmittovo učení o velmocenském prostoru po změnách v Evropě na sklonku osmdesátých let. S neskryvanou satisfakcí cituje téměř tři čtvrtě století stará Schmittova slova o tom, že „*energie národů je silnější než mýtus třídního boje*“.² Nedlouho předtím se Schmittovi dostalo od Bernarda Willmse hodnocení „nejmladší klasik politického myšlení“.³

Jedná se vlastně již o druhý čestný titul po pojmenování „otec otců ústav“, které zase naznačuje jeho znatelný, byť nepřímý vliv na současné ústavní uspořádání Německa (je tím myšleno například tzv. konstruktivní vyjádření nedůvěry v Bundestagu). Kromě jeho přímých žáků, jmenujme za všechny alespoň Ernsta Forsthoffa, však Schmittův vliv či alespoň potřebu vypořádat se s jeho tematikou najdeme i u tak známých osobností jako Helmut Schelsky, Kurt Sontheimer, Dolf Sternberger, Hermann Lübbe nebo Robert Spaemann. Nejde tedy jen o konzervativní myšlení, kde bychom asi těžko hledali významnějšího autora beze stopy Schmittova působení, ale jak vidíme, na Schmitta reaguje i liberalismus. Bez zajímavosti nejsou ani spory o zamlčený Schmittův vliv na Frankfurtskou školu, které se kromě těžko oddiskutovatelného Waltera Benjamina a Franze Neumanna (který byl přímým žákem) točí především kolem osoby Jürgena Habermase,⁴ v této souvislosti je uváděna i jeho habilitační práce *Strukturní změna veřejnosti*. Habermas Schmitta sice v jednom svém článku nazývá „*nejchytřejším a nejvýznamnějším německým teoretikem státního práva*“,⁵ ovšem v jiném, nazvaném *Postrach autonomie. Carl Schmitt anglicky*⁶, se od Schmitta jasně ohraničuje, když ukazuje, že za plodnou považuje nikoli jeho kritiku liberalismu, ale pouze úvahy o normativních základech demokracie, které Habermas rozvíjí dále ve své teorii komunikativního jednání. V neposlední řadě se nedá přehlížet, že Habermas se intenzivně zabýval Schmittem i z důvodu překonání německé minulosti. Patří ke generaci, pro kterou bylo vypořádání se s národním socialismem existenční záležitostí.

1 Quaritsch, H., *Positionen und Begriffe Carl Schmitts*. Berlín 1989.

2 Schmitt, C., *Die geistgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*, Mnichov 1932, s. 88 — řečeno to bylo v souvislosti s Mussolinim.

3 Willms, B.: in: Quaritsch, H., *Complexio Oppositorum*. Berlín 1988.

4 Více o tom Kennedy, E., *Carl Schmitt und die „Frankfurter Schule“*, in: *Geschichte und Gesellschaft* 12/1986, s. 380-419.

5 Habermas, J., *Der deutsche Idealismus der jüdischen Philosophen*, in: *Philosophisch-politische Profile*. 1961.

6 Habermas, J., *Die Schrecken der Autonomie. Carl Schmitt auf Englisch*, in: *Eine Art Schadenabwicklung*. Frankfurt 1987.

Aniž bychom se snažili tento konkrétní spor o míru vlivu rozhodnout, dá se konstatovat, že zatímco některá Schmittova témata získávají nyní na aktuálnosti, jiná aktualitu nikdy neztratila. Tak se stalo běžným, že pojmy jako demokracie, veřejnost, liberalismus či parlamentarismus se v německém prostředí analyzují také Schmittovými kategoriemi. A nemusí jít (a zpravidla nejde) jen o epigony; právě naopak, nutnost vypořádat se cítí především jeho odpůrci.

Přejdeme ale již k vlastnímu tématu: představení lesku a bídy samotného Carla Schmitta.

Carl Schmitt (1888-1985), německý teoretik státního práva a politický filosof, pocházel ze sárského Plettenbergu. Z rodného prostředí si také odnesl významný určující prvek svého dalšího díla — silný katolicismus. Když už takto předznamenáváme: k jeho dalším zásadním rysům patří etatismus, nacionalismus a konečně nepřehlédnutelným společným znakem několika desítek knih a článků je jejich vynikající jazyková úroveň. Schmitt se vyznačuje velmi kultivovaným projevem, z četných — ale ne násilných — odkazů je na něm patrné klasické vzdělání, dovede přesvědčivě argumentovat, ale také baví a především strhnout, často už svou první apodiktickou větou. To je snad také jeden z důvodů, proč je mnoho jeho kritiků milosrdnějších, než by se dalo čekat, a naopak, proč diskuse jeho příznivců (v Německu publikují například v časopisech *Staat a Verwaltung* — budiž to dodatkem k předchozí části) často působí dojmem, že jste se dostali do prostředí fanclubu.

Když Schmitt sám periodizoval svůj život, zdůraznil, že duchem doby, ve které probíhalo jeho formování, bylo všeobecné uvolnění tradicí dochovaných vazeb. Jestli to tak vnímal už tehdy, či jde o zpětnou konstrukci pod vlivem politické teologie, o tom nemůžeme nic vědět. Oproti tomu víme, že vystudoval práva, promoval v roce 1910 prací *O vině a družích viny*⁷ z oblasti trestního práva. O dva roky později vychází *Zákon a rozsudek*, kde se jednak objevuje „decize“ (byť ještě ne v opozici s pozdější „diskusí“), první z velkých Schmittových pojmů, jednak je zde předznamenána první rozsáhlejší perioda Schmittova díla: kritika právního pozitivismu obecně a později Hanse Kelsena jmenovitě. Z úsporných důvodů se ale omezme na konstatování, že zkrátka byla.

Samotná právní teorie si ostatně Schmitta dlouho neudržela. V roce 1919 píše *Politickou romantiku*,⁸ jakési zúčtování s romantickým esteticismem a subjektivismem salonní kultury 19. století. K tomuto krátkému „kulturně kritickému“ období patří několik drobnějších spisů, v jednom z nich paroduje „velkospisovatele“ (Musil) své doby, když popisuje ideálního autora, jehož produktivita se vyčerpává psaním autobiografie. V jiném naopak vysoce hodnotí Theodora Däublera (zapomenutého německého básníka, jehož dílo četl patrně opravdu pouze Schmitt), důležitější však je, že se zde objevuje téma, které by mohlo sloužit jako motto pro všechny následující spisy — boj proti tomu, co sám nazývá „ekonomickým myšlením“.

⁷ Schmitt, C., *Über die Schuld und Schuldarten*. Breslau 1910.

⁸ Schmitt, C., *Politische Romantik*. Mnichov 1919.

Schmittův zájem se záhy přesouvá jinam. Prvním znamením této změny je obsáhlá monografie *Diktatura*⁹ z roku 1921. Na vzniku této knihy se bezesporu podílil jeden životopisný fakt: Schmitt, stejně jako třeba Max Weber, o jehož nepřímém vlivu na Schmitta není třeba pochybovat, prožil dobu zhroutení císařství a vzniku Výmarské republiky v Mnichově a tehdejší násilné události nezůstaly v jeho díle, stejně jako u Webera, bez odezvy. Na fenoménu „diktatury“ zde vlastně popisuje další ze svých pozdějších klíčových pojmů: „suverenitu“.

Ten je podrobně rozpracován ve spisu *Politická teologie*,¹⁰ ve kterém Schmitt popisuje svou teorii státu, a kterým se poprvé proslavil v širším okruhu čtenářů. *Politická teologie* začíná známou definicí suverenity: „*Suverénem je ten, kdo rozhoduje o výjimečném stavu,*“ definicí vycházející z krajního případu. (Jistě i po popsání zážitků z Mnichova 1918/1919; koneckonců zdůrazňuje zde neschopnost liberálního právního státu, která se projevuje nejvíce právě v mezních situacích.) Schmitt se ve svých analýzách „monopolu na rozhodnutí“ odvolává na Jeana Bodina, otce moderního pojmu suverenity, jako klasický příklad pro ono „decizionistické“ rozhodovací myšlení suveréna, kdy rozhodnutí je tvořeno z normativního nic, není vyvozeno z žádné vyšší pravdy, ale z autority suveréna samotného. *Auctoritas, non veritas facit legem* — zákony neplatí na základě vztahu k pravdě, ale na základě uznání — to je zásada decizionismu, zde vposledku odůvodněná teologicky. *Politická teologie* však přichází ještě s jednou významovou rovinou: „*všechny pregnantní pojmy moderní státovědy jsou sekularizované pojmy teologie*“,¹¹ prohlásil a následně dokazoval Schmitt, čímž zavdal podnět ke vzniku nekonečné množiny disertačních prací, zabývajících se mírou doslovné platnosti této věty.

Rok po vydání *Politické teologie* následuje méně významný *Římský katolicismus a politická forma*,¹² ve které srovnával křesťanskou ideu reprezentace s neosobním „ekonomickým myšlením“ moderny. Zajímavé je tady snad to, že jeho kategorie „ekonomického myšlení“ identifikovala shodně jak marxismus, tak liberalismus, které tímto „zrovnoprávnil“. Snad si tak připravoval půdu k velkému tématu následujících let, kritice parlamentarismu a liberalismu jako takového.

Od roku 1923, kdy vychází *Duchovně dějinná situace dnešního parlamentarismu*¹³ (dále jen *Parlamentarismus*), můžeme také vysledovat zřetelný, byť ne úplný obrat Schmitta spíše než od myšlenky politické teologie od církve jako takové. (Někteří autoři nacházejí i zde biografickou souvislost: Schmittův rozvod, který tehdy znamenal exkomunikaci.) Důležitější je ale nový subjekt, získávající Schmittovu přízeň: národní hnutí. Podstatou další tvorby až do roku 1932 je však popis historického rozvoje a později sebezničení liberální ústavy. V *Parlamentarismu* zbavuje iluze Výmarskou republiku tím, že konstatuje

⁹ Schmitt, C., *Die Diktatur*. Mnichov 1921.

¹⁰ Schmitt, C., *Politische Theologie*. Mnichov 1922.

¹¹ Schmitt, C., *Politische Theologie*, s. 49.

¹² Schmitt, C., *Römischer Katholizismus und politische Form*. Mnichov 1923.

¹³ Schmitt, C., *Die geistgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*. Mnichov 1923.

ztrátu klasických principů „diskuse“ a „veřejnosti“. Parlamentarismus podle Schmitta stojí a padá s vírou, že veřejná diskuse stanovuje politickou vůli, která se pak realizuje v rozhodnutí příslušných orgánů. V masové demokracii se ale už nic takového neděje, lid je dobrý pouze na aklamaci, ve které se stejně vyjadřuje podle sympatií a antipatií, přátelství a nepřátelství. Spojení demokracie a parlamentarismu nemusí být jediné historicky nutné, uzavírá Schmitt.

Následující Schmittova hlavní díla z oblasti státního práva *Učení o ústavě*,¹⁴ *Strážce ústavy*¹⁵ a *Legalita a legitimita*¹⁶ diagnostikují rozklad Výmarské republiky jako následek obratu od ústavy moderního občansko-právního typu k „hospodářskému a správnímu státu“ průmyslové společnosti. Tento obrat je velkou otázkou, na které ztroskotala nejen Výmarská republika, ale i samotný Schmitt.

Všem třem knihám je společné rozlišení mezi demokracií a liberalismem a kritika liberálních součástí moderní ústavy, jejíž výchozím bodem je nacionalistický koncept demokracie. Protiklad liberalismu a demokracie rozvíjí především *Učení o ústavě*, které nicméně dodnes ovlivňuje chápání státního práva. Ve *Strážci ústavy* Schmitt popisuje, dovolme si malou parafrázi, „strukturní proměnu německého stranictví“ od liberálního honoračního systému ke stranickému státu současnosti. Tento proces chápe jako rezignaci na původní ideje parlamentní reprezentace. Domnívá se, že strany se ve Výmarské republice za pomoci poměrného volebního systému organizačně a ideologicky upevňují jako mocenské skupiny, které své stranické zájmy staví nad obecné blaho. Neuskutečňuje se tedy už transformace od stranické vůle ke státní vůli. Strany jsou konkurenční podniky se světonázorovými nároky, které stát ekonomicky vykořisťují a národ ideologicky rozštěpují.

V mnohém dosud napsaném, můžeme číst radikalizované názory Maxe Webera,¹⁷ dokonce i řešení je zde podobné, neboť Schmitt dává před popsanou situací přednost alternativě říšského prezidenta s rozsáhlými pravomocemi coby strážce ústavy a státní jednoty.

Ukázkovou kritikou liberalismu je *Legalita a legitimita* ukazující nedostatky ústavy, která je hodnotově neutrální i sama k sobě, k otázce svého dalšího přetrvání. Schmitt varuje Výmarskou republiku před uskutečněním „legální revoluce“, tedy před možností, že strany nepřátelské ústavnímu zřízení obdrží legální cestou moc, politické protivníky vyloučí a „dveře legality“ za sebou zabouchnou.

Jestliže bylo úvodem napsáno, že Schmitta byli nuceni akceptovat i jeho protivníci včetně těch liberálních, je už nad slunce jasné proč. Je smutnou ironií osudu, že v tehdejší krizi hrály podobné plány jako Schmittův, byť ve skutečnosti snad chtěly zabránit předání moci nacistům, do ruky právě jim, neboť ti

14 Schmitt, C., *Die Verfassungslehre*. Mnichov 1928.

15 Schmitt, C., *Der Hüter der Verfassung*. Mnichov 1931.

16 Schmitt, C., *Legalität und Legitimität*. Mnichov 1932.

17 Weber, M., *Politika jako povolání*, in: *Výbor z díla*. Praha 1969.

využili prezidiálního systému a získali moc, aniž by v Reichstagu měli kdy nějakou většinu.

Ještě dříve, než budeme Schmitta následovat do jeho nacistického období, krátká odbočka. Kvůli zachování myšlenkové linie nebyla zmíněna jestliže ne nejslavnější, pak nejdiskutovanější Schmittova práce vůbec: *Pojem politična*¹⁸, která vyšla v roce 1928 (knižně o čtyři roky později). Obsahem se částečně vymyká z dosud popsaného, dokonce v jistém bodě (ale nijak zásadně) nabourává i Schmittův etatismus: politično podle tohoto spisu předchází státu. Jeho základem je diference přítel — nepřítel, tedy my — oni, kde „nepřítel“ se stává nepřítelem už z toho faktu, že je jiný, cizí a rozlišení proto vůbec nemusí mít co dělat s osobní animozitou (dokládá rozlišením inimicus-hostis u Římanů). Podle Schmitta má navíc tato dichotomie pro nás povahu neuniknutelnosti: můžeme ji modifikovat: estetika — krásný a ošklivý, ekonomie — výhodný a nevýhodný atd., ale ne ji zrušit. O neúspěšné odpolitizování politična se pokouší svým převodem do kategorií ekonomie i liberalismus.

Podrobněji tuto argumentaci rozvádí *Epocha neutralizací a odpolitizování*¹⁹ (1929, knižně 1932), ve které Schmitt popisuje novověkou „neutralizaci“ politična v linii teologie — metafyzika — morálka — ekonomie — technika, kdy ovšem každý stupeň odpolitizování podle jeho soudu v sobě zahrnuje současně skrytou repolitizaci.

Dostáváme se k nejožehavějšímu tématu: Carl Schmitt a nacismus. O jeho ztotožnění se s nacionálním socialismem nemůže být pochyb. Stačí uvést smutně proslulé články *Vůdce ochraňuje právo*,²⁰ který můžeme číst jako pokus o ospravedlnění vraždy E. Röhma, *Ústava svobody*,²¹ pojednávající o norimberských zákonech, nebo *Německá právní věda v boji proti židovskému duchu*,²² kde název mluví za všechno. Přes tuto neoddiskutovatelnou kompromitaci musíme u Schmitta diferencovat mezi ohlasy nacistické frazeologie a pouhým zostřením a radikalizací staré polemiky, mezi afirmací nového systému a oslněním vlastními pojmy. Jak bylo dosud ukázáno, Schmittovo státoprávní dílo má svou jednotu v důsledném rozlišování liberalismu a demokracie. Zde bude asi také důvod přijetí třetí říše a to dokonce bez zásadnějšího narušení konsekvence dosavadních pojmů. Jestli to byla také konsekvence myšlení, to je nevyčerpatelným námětem sekundární schmittovské literatury, kdy jak už to bývá, zaujetí pozice nakonec spíše vypovídá o samotném autorovi více než o Schmittovi. Na jedné straně musíme brát v potaz fakt, že Schmitt se, jak už bylo řečeno, vědomě ztotožňuje s nacistickou mocí, elegantně pozmění či doplní svůj slovník,

18 Schmitt, C., *Der Begriff des Politischen*. Mnichov 1932.

19 Schmitt, C., *Die Epochen der Neutralisierungen und Entpolitisierungen*. Mnichov 1932.

20 Schmitt, C., *Der Führer schützt das Recht*, in: *Positionen und Begriffe im Kampf mit Weimar — Genf — Versailles 1923-39*, s. 199-203.

21 Schmitt, C., *Die Verfassung der Freiheit*, in: *Deutschen Juristen-Zeitung* 40, s. 1133-1135.

22 Schmitt, C., *Die deutsche Rechtswissenschaft im Kampf gegen den jüdischen Geist*, in: *Deutschen Juristen-Zeitung* 41, s. 1193-1199.

takže nakonec může s klidem přivítat i nejhorší přízrak své parlamentní kritiky — totální stranickou vládu. Zatímco dříve polemizoval proti voleným stranám Výmaru jako prostředku mezi lidem a státem, vítá nyní totalitární stát jedné strany. Oproti „anonymní“ stranické moci stran Výmarské republiky klade spolu s „vůdcovstvím“ důraz také na „osobní“ charakter této moci. Na druhé straně — a pokud mohu, sám bych se k tomuto mínění přiklonil — jestliže budeme nezaujatě číst jeho knihy do roku 1932, uvidíme, že mezi kritikou parlamentu a liberalismu na straně jedné a nacismem na straně druhé je pořádný kus cesty a nebyť nacistického převratu v roce 1933, Schmitt by ho patrně nikdy neušel.

Tomuto názoru dali paradoxně za pravdu sami nacisté. V prosinci 1936, kdy už se režim cítil upevněný a neměl zapotřebí podporu takových „přeběhlíků“, tiskový orgán SS *Das Schwarze Korps* Schmitta velmi ostře napadl: za jeho přátelské vztahy k Židům (tady je ovšem třeba podotknout, že v tomto bodě byl ke Schmittovi dosti nespravedlivý), ale především za obsah *Legality a legitimacy*, která se otevřeně zabývala možností zakázat politické síly nepřátelské ústavě a nikdo tehdy nepochyboval, že si má dosadit Německou komunistickou stranu a NSDAP.²³ Aby nedošlo k mýlce: v roce 1936 už nešlo o akademickou polemiku, další cesta ze stránek *Das Schwarze Korps* vedla obvykle na gestapo a Schmitt si mohl gratulovat, že pouze upadl v nemilost a ztratil většinu ze svých četných akademických a méně četných státních funkcí.

Zatracení však zůstalo dlouho jednostranné: první známky Schmittova odstupu od nacismu můžeme najít až v roce 1942, označení tohoto období za omyl jsme se nedočkali vůbec. Tím se Schmitt nejnápadněji liší od Heideggera, jejichž pozice, pojmy a cesty jinak vykazují podivuhodnou shodu.²⁴ Carl Schmitt byl po válce v souvislosti s norimberským procesem zatčen, ale jelikož jeho kolaborace nespádala pod žádný z bodů obžaloby, byl vzápětí propuštěn. Svého vyšetřovatele ujišťoval, že pouze „stanovoval diagnózu“. Jeho nacistické období mu každopádně přineslo čestná označení poněkud jiného druhu než ta, uvedená úvodem: od „korunního právníka třetí říše“ až po „pasáka moci“. On sám si svou vinu nikdy plně nepřiznal. V poválečných úvahách vysvětluje jako nejhorší válečné zločiny Norimberk a Hirošimu, proti nimž se mu jeví vina nacistického Německa druhotná. Hitlera chápe jako „vykonavatele“ anglosaských představ z devatenáctého století: „Hitler je nejděsivějším výsledkem německé anglofilie.“²⁵ Nerozpakuje se přiklon k nacismu ospravedlňovat mimo jiné i svým antisemitismem, který se u něj místy stává už paranoickým. Přesto všechno si musel připustit, že nacismus patrně nebyl onou politickou odpovědí na obrat k průmyslové společnosti, kterou v něm — a jak známo nejen on — chtěl vidět. Své tehdejší postavení přirovnal při

23 K NSDAP se Schmitt vyjádřil naprosto zřetelně například v článku *Mißbrauch der Legitimität* otištěném 19.7.1932 v *Tägliche Rundschau*.

24 Více k tomu Posavec, Z., *Carl Schmitt und Martin Heidegger*, in: *Zur philosophischen Aktualität Martin Heideggers*. Frankfurt 1990.

25 Schmitt, C., *Glossarium. Aufzeichnungen der Jahre 1947-1951*. Berlin 1954, s. 176

jiné příležitosti (ostatně poznámkami o sobě nikdy nešetřil) k hrdinovi jedné novely Hermana Melvilla, který je považován návštěvníkem pirátské lodi za jejího kapitána, byť ve skutečnosti je už dávno rukojmím posádky.²⁶

Schmittova tvorba v prvním období vzápětí po nástupu Hitlera se nevyznačovala pouze ideologií a myšlenkovou sterilitou, jak by mohly napovídat tři prve uvedené tituly; ovšem srovnávat jeho období bezprostředně před a bezprostředně po roce 1933 je jako srovnávat oheň a strusku.

Poté, co byl v roce 1936 politicky odstaven, otevřela se Schmittovi další sféra: začal se zabývat problematikou státu, jeho suverenity a mezinárodních vztahů. O rok později vychází článek Stát jako mechanismus u Hobbese a Descarta, kde odlišuje jejich (anglické a francouzské) názory na stát od Hegelova (německého) pojmu organické totality, kterou by zřejmě rád viděl v nacismu.

Zajímavost nelze upřít jeho krátké studii *Obrat k diskriminujícímu pojmu války*²⁷ z roku 1938. Zde kriticky popisuje konsekvence „univerzalistického“ ženevského mezinárodního systému pro klasické válečné právo. Konstatuje zničení možnosti skutečné neutrality stejně jako totalizaci vedení války ve jménu moderních politických idejí a ideologií spravedlnosti, které si nárokují univerzální platnost pro celé lidstvo. Z nepřitele už se nedělá nepřítel, ale darebák. A jak je možné zůstat neutrální vůči darebákovi? Pacifistický zákaz války, pokračuje Schmitt, neumožňuje politický prafenomén války odstranit, nýbrž působí spíše jako brutalizující prvek. Svaté války ve jménu moderní univerzální spravedlnosti jsou ideologické kořeny „totální války“, která vyznačuje naši přítomnost. Z obratu k diskriminujícímu pojmu války činí odpovědným prezidenta Wilsona. Podle tohoto Schmittova spisu, bude poražený příští války označen vítězem za zločince. Vysvětlovat Schmittovi, že se to pak skutečně stalo z jiných důvodů, by bylo zbytečné, stejně jako připomínat to pro naši potřebu.

V několika menších statích se Schmitt zabýval také teorií „velmocenského prostoru“. Svět si takto rozdělil do zájmových sfér vedoucích mocností s právem uplatňovat svůj řád a s nárokem na zákaz intervencí cizích mocností ve „svém“ prostoru. Podtext tehdejších německých ambicí ve střední Evropě je čitelný až příliš lehce.

Důležitost by oproti tomu málokdo upíral dalšímu dílu z tohoto období, *Leviathan ve státovědě Thomase Hobbese*²⁸. Schmitt zde líčí osud novověkého suverénního státu na pozadí pozvolné absorpce tohoto státu jeho vlastním aparátem. Jako stál Hobbes na jeho počátku, rozhodl se nyní Schmitt vyplnit suverénnímu státu úmrtní oznámení. Hlavní podíl na odumírání státu, na jeho jak píše „zestrojování“, připisuje trojici židovských myslitelů,²⁹ kterou tvoří B.

26 Tuto metaforu postavení intelektuála v masové společnosti zajímavým způsobem promýšlí Sava Kličković v úvaze Benito Cerena – Ein moderner Mythos. Vyšlo ve sborníku ForsthoFF, E.: Epirrhosis. Festgabe für Carl Schmitt zum 80. Geburtstag. Berlin 1968.

27 Schmitt, C., Die Wendung zum diskriminierenden Kriegsbegriff. Mnichov 1938.

28 Schmitt, C., Der Leviathan in der Staatslehre von Thomas Hobbes. Hamburk 1938.

29 Už opravdu poslední poznámka na nešťasném téma Schmittova antisemitismu: můžeme docela

Spinoza, M. Mendelssohn a F. J. Stahl. V jeho výkladu první chybu učinil už Hobbes, když oddělil vnitřní víru od vnějšího náboženského vyznání. Přesto Hobbes, stojící na počátku moderny, předpokládal hrozivou možnost autonomie subjektu a snad proti ní našel prostředek. Ten mu z ruky vyrazili zmínění tři myslitelé, kteří rozšířili svobodu víry v moderní svobodu myšlení.

Až do roku 1942 komentuje Schmitt válečné dění apologeticky, mezník přichází s knihou *Pevnina a moře*.³⁰ Jak se změnil Schmittův pohled, změnil se i slovník. Podtitul *Vyprávěno mé dceři Animě* naznačuje maximální zjednodušení, jakým je zde podán problém. Tím je opět velmocenské uspořádání novověku, založené podle tohoto líčení na rovnováze námořní mocnosti Anglie a mocností kontinentálních. Ovšem vývojem obou typů mocností a zásluhou vědy a techniky, která zpochybnila dosavadní hranice prostoru, došlo k porušení rovnováhy. Schmitt vykládá válku mezi námořní mocností Anglií a vedoucí kontinentální mocností Německem jako existenční boj ve smyslu potvrzení vlastní existenční formy. Metaforu pak dovádí do konce, když označuje válku ve vzduchu jako střetnutí dvou prvků, při kterém prší oheň z nebe — apokalyptický jazyk není náhodný.

Nomos země,³¹ patrně nejzásadnější dílo jeho pozdního období, tvoří závěr teorie velmocenského prostoru. Schmitt se zde zabývá souvislostmi vymezení práva a prostoru, jejichž členění vždy odpovídá způsob vedení války. Sleduje uspořádání prostoru až do období novověké globalizace. Výstižné shrnutí této problematiky najdeme v následující knize, *Glosáriu: „cuius economia, eius regio. To je nový nomos země. To už není žádný nomos.“*³²

Už v *Pojmu politična* ukazoval Schmitt nevyhnutelnost členění přítel-nepřítel. I kdyby vznikl celosvětový stát, stejně v něm politično nezanikne, zničila by ho občanská válka. V případě, že ne, nešlo by už o stát, ale o celosvětové společenství produkce a konzumu. To se také nakonec stalo — tak zní pozice, kterou Schmitt zaujímal v závěru svého života. Schmittovo státoprávní dílo diagnostikovalo odehrávající se změnu k průmyslové společnosti převážně negativně jako rozpad moderní občansko-právní ústavy stejně jako politických forem státu a říše. Od roku 1942, kdy načrtl rozpad politické formy říše, se viděl v apokalyptické pozici člověka, který očekává konec dějin. Jeho pozdní práce jsou jen vyvozením radikálních důsledků: Stát jako s konkrétní dějinnou epochou spojený pojem došel ke svému konci. Teze o konci epochy státnosti mluví o konci politiky ve smyslu konce každé možnosti skutečného rozhodnutí o způsobu a formě politické jednoty a existence. Schmitt nezveřejnil žádnou obsáhlou diagnózu poválečného období. Jeho apokalyptické pozorování válečného dění to jednoduše vylučuje.

Jeho pozdní dílo se z valné části omezilo na komentování a připomínkování dosavadních prací (známé pořekadlo „opakování matka filosofů“ tak nakonec

obstojně sledovat proces personalizace jeho myšlení: Nejprve to byl Hans Kelsen, později Walter Rathenau (zřetlesnění „ekonomického myšlení“), v Leviathanu především Spinoza.

30 Schmitt, C., *Land und Meer*. Lipsko 1942.

31 Schmitt, C., *Der Nomos der Erde*. Kolín n/R 1950.

32 Schmitt, C., *Glossarium. Aufzeichnungen der Jahre 1947–1951*. Berlin 1954, s. 175.

touto formou dostihlo i Schmitta), případně vydávání memoárové literatury. Čestnou výjimkou vybočující z řady jsou jeho úvahy o proměně novověké tragédie (v divadelním smyslu) *Hamlet nebo Hekuba* z roku 1956. Pozorný čtenář má však už dávno jasno: skutečně tragický hrdina novověku zbývá pouze jeden: Carl Schmitt. Ten nyní nezúčastněně popisuje realizaci obávané jednoty světa. Studenou válku interpretuje v jádru ne jako konfrontaci dvou odlišných politických systémů, nýbrž jako boj dvou v principu stejných mocí o rozdělení zdrojů Země. Ideologické rozdíly považuje v posledku za sebeklam, ve skutečnosti jsou jak Západ tak Východ postaveny na tom samém mýtu techniky. Marxismus chápe jako dvojče liberalismu, jde o dvě strany mince „ekonomického myšlení“.

Pozoruhodným zamyšlením nad povahou moci v této době je *Rozhovor o moci*,³³ kde najdeme i jakousi Schmittovu zpověď na toto téma. Za pozornost stojí ještě i kniha z roku 1963 nazvaná *Teorie partyzána*.³⁴ Schmitt vkládá naděje na politický odpor vůči jednotné světové ekonomicko-technické civilizaci do jednotlivých „partyzánů moderny“, dosaďte si v konkrétním případě partyzány národně osvobozenického hnutí třetího světa. V partyzánovi vidí posledního zástupce „nebezpečí“ a „rizika“ politična, obává se ovšem, že bojovník národního odporu bude ve „světově politických souvislostech“ nahrazen revolučním partyzánským hnutím. Partyzán, který je posledním, kdo skutečně ještě bojuje o svou zemi, je kromě nebezpečí, že bude vytlačen revolučním hnutím, které jako takové je internacionální, vystaven také hrozbě postupující techniky, která ho může smést „jako psa z autostrády“.

Teorie partyzána je ojedinělým zábleskem možné a krajně nepravděpodobné naděje. Schmitt se jinak důsledně drží svých tezí o konci státu, možnosti politického jednání, dodejme za něj, že tím i dějin jako takových. Svátá Helena, žádná Elba, mohlo by znít motto jeho posledních let.

Ve většině textu jsem nechával stranou hodnocení, předpokládám v tomto „suverenitu“ čtenáře. Závěrem proto jen několik stručných poznámek:

- Všimněme si Schmittovy metody konstruování pojmů a pojmových dvojic: je u něj obecným pravidlem, že má větší zálibení ve výjimce než normě. Je to, jako bychom vykládali manželství z rozvodu, napsal o tom Dolf Sternberger.
- Podobnou výtku můžeme uplatnit i u jeho pojmu politična: politika pochází totiž z polis, nikoliv plemos.
- Inspirativní dodnes zůstává jeho kritika parlamentarismu a liberalismu. Nemůžeme si ale nevšimnout, že Schmitt — v duchu nejlepších tradic německého politického myšlení — dělá z napjatého vztahu systémový protiklad.
- Může být koneckonců reálné, že demokratická tvorba vůle a zákonodárství dnes pokulhává za společenskou dynamikou a zákonodárce ztratil utvářecí moc nad společností. Ale je omylem, chtít problém řešit přesunutím této moci z parlamentárního systému ke správnímu státu průmyslové společnosti.

33 Schmitt, C., *Gespräch über Macht*. Pfullingen 1954.

34 Schmitt, C., *Theorie des Partisanen*. Berlin 1963.

Ani on dnes nemůže být „vedoucím systémem“ (Gehlen) průmyslové společnosti, neboť rovněž pokulhává za technickou realizací.

- Podnětná zůstává dodnes Schmittova politická teologie, pokud ji chápeme (a on sám to ve své poslední knize *Politická teologie II*³⁵ potvrdil) i jako kritiku sekularizovaných náboženství.
- Stranou pozornosti by neměla zůstat ani jeho teorie zániku suverenity státu: pro Schmitta, stojícího na straně Leviathana, je svoboda jedince v současnosti více ohrožena partikulárními zájmy a lokálními mocenskými ambicemi uvnitř státu než státem samotným.
- Když si očistíme jeho velmocenskou teorii od dobového nánosu, nemůžeme si nevšimnout, že války v posledních desetiletích mají skutečně zpravidla jím předpovězený „policejní“ charakter; raději už ani nechci připomínat „diskriminující“ pojem války (nezmíním se proto o něm ani jediným slovem).

CARL SCHMITT

In der tschechischen Kulturöffentlichkeit, ja sogar in Fachkreisen, gehört Carl Schmitt zu den wenig berücksichtigten Erscheinungen. Anders im internationalen Kontext: unter der Einwirkung der zeitgenössischen deutschen Theorie setzt man sich auch außerhalb von Deutschland immer häufiger mit den beiden Themenkreisen des Werkes von Schmitt auseinander, die nach dem Ende der bipolaren Welt eine neue Aktualität gewonnen haben, nämlich mit seiner Liberalismus- und Parlamentarismuskritik einerseits und seinem Konzept der internationalen Beziehungen andererseits. Auch in Deutschland selbst wird die Rezeption des theoretischen Gedankenguts des Staatstheoretikers intensiv fortgesetzt: nicht nur von den konservativen Wissenschaftlern, sondern beispielsweise auch von Jürgen Habermas und anderen Vertretern der Frankfurter Schule.

Nachdem sich der vorliegende Beitrag zunächst mit Einfluß und Rezeption Schmitts in der Gegenwart befaßt, werden darin anschließend einzelne Etappen seines Schaffens skizziert: von den Schriften der ersten Periode, die von der Rechtsausbildung des Staatsphilosophen geprägt sind, bis zu den Arbeiten des letzten Abschnitts, in welchen die Enttäuschung über die verbleibenden Chancen des Menschen als handelndes Wesen im Zeitalter der Technik zum Ausdruck kommt. Der Akzent wird dabei vor allem auf Arbeiten aus den späten zwanziger und frühen dreißiger Jahren gelegt, als Schmitt schwerwiegende Einwände gegen die Praxis der Weimarer Republik beziehungsweise gegen den Parlamentarismus und Liberalismus schlechthin erhoben hat. Abschließend wird die Argumentation Schmitts in einem umfassenderen Zusammenhang erörtert, dabei wird auch ihre problematischen Momente aufmerksam gemacht.

CARL SCHMITT

Carl Schmitt doesn't belong to the well know authors in our country. However notion of his work and his reception appear to have increased in the world especially in the last years. This relates above all to two issues of his work which are becoming topical in the end of the conception of the bipolarity world: it's Schmitt's criticism of liberalism and parliamentarism and his great-power concept of international relations. The mentioned reception can be traced not only in the conservative circles, but

also it can be found for instance in the works of the representatives of the Frankfurter School — for example in the work of Jürgen Habermas.

After the introduction that focuses mainly on the Schmitt's present influence and reception, the article deals with particular work periods of this German political philosopher and the theorist of the state law: from the first works influenced strongly by his juridical education till the final disillusion of the last abilities of a man as an active being in the technical world. Emphasis is laid primarily on the Schmitt's work of the late 1920s and early 1930s, when he raises objection against the reality of the Weimar Republic and in fact against parliamentarism and liberalism as well. This is also the structure of the article and of its conclusion, in which the author tries to show the Schmitt's objection in a wider context, or more exactly to imply the weak points of the Schmitt's criticism.